

Hauptmanova je svoje delo opravila korektno in prizadevno. Po ustaljenem vzorcu je po topografski metodi locirala posamično lokaliteto, v nekaterih primerih dodala izseke iz franciscejskega katastra in naredila dober opis objekta ali skupine objektov. Nato je navedla vse njej znane podatke o lastnikih posameznega gradu ali graščine oziroma pristave, s tem da je, razumljivo, zbrala še posebno veliko podatkov prav v zvezi s tistimi graščinskimi objekti, katerih lastniki so bili med ljudstvom priljubljeni in se je tudi tako pri posameznikih ohranilo marsikaj tako v sliki kot ustnem izročilu. Podrobnejša analiza arhivskega gradiva in zlasti starejše historične publicistike na nekdanjem Kranjskem bi v zvezi z posameznimi graščinami odkrila še več, vendar ne smemo biti preveč kritični, saj se bo avtorica s podrobnim raziskovanjem tako imenitne stavbne in zgodovinske dediščine nedvomno ukvarjala še v prihodnje.

Tu bi opozorili, da bi bilo dobro bolj podrobno in dosledno upoštevati tudi številne podatke, ki so raztreseni v naši spomeniško-varstveni literaturi, začenši z *Mittheilungen* slavne dunajske Centralne komisije, z nadaljevanjem v rubriki *Varstvo spomenikov* v predvojnem *Zborniku za umetnostno zgodovino*, končno s sistematičnim pregledom navedb v povojni konservatorski reviji *Varstvo spomenikov*, ki izhaja — razumljivo — še zdaj. Prav tako bi lahko avtorica navedla še več citatov literature in z njimi povezanih ugotovitev in spoznanj nekaterih avtorjev, če bi se le bolj poglobila v znanstvene, publicistične in poljudno-znanstvene prispevke, ki so tudi v zvezi z litijsko grajsko zapuščino raztreseni po slovenskih periodikah, zbornikih in koledarjih. Ob upoštevanju vsega tega bo vednost litijskega prostora nedvomno večja in odmevnejša. Hauptmanova sicer upošteva ljudsko izročilo o posamičnih obravnavanih gradovih, vendar bi podrobno raziskovanje na kraju samem lahko odkrilo še več, zlasti pri različnih oblikah toponimov, kot to lahko presodim na podlagi lastnih zapažanj tako ob arheološki topografiji Gabrovke kot Vač v 70. in 80. letih.

Knjiga je torej novum, dragocena tako za lokalnega intelektualca kot kozmopolitskega esteta. V litijski regiji se je v ne tako daljni preteklosti vendar dogajalo toliko enkratnega, da za marsikatero dejanje nekaterih žlahtnih imetnikov graščin prej ve beli svet kot mi sami.

Škoda, da ni avtorica pripravila posebnega indeksa krajevnih in lastnih imen ter pojmov, saj monografija dobesedno kipi od zbranih podatkov in informacij. Zaradi preglednosti bi bila na koncu dela dobrodošla tudi rekapitulacija virov slikovnega gradiva, zlasti fotografskega, saj je njegova kulturno-zgodovinska vrednost izjemna.

Davorin Vuga

Pascal Dibie, **Etnologija spalnice**. Ljubljana : Založba /*cf., 1999. 349 strani.

Pascal Dibie je predstojnik oddelka za antropologijo, etnologijo in religiologijo na *Université Paris VII-Denis Diderot*. Knjiga *Etnologija spalnice* (*Ethnologie de la chambre à coucher*), izdana leta 1987, je edina izmed njegovih knjig, ki je bila prevedena v slovenski jezik. Svoj prostor je našla v rdeči zbirki založbe /*cf.

S knjigo *Etnologija spalnice* nam skuša avtor pokazati, kako pomembno in središčno vlogo je imela spalnica in njeno središče, torej postelja, v različnih obdobjih in različnih kulturah. Sam pravi: »Potreben je bil čas in plačati je bilo treba ceno človeških naporov, da sem se odločil pobliže pogledati kraje človeškega počitka; potreben je bil čas, da sem odkril spečo tretjino človeške zgodovine. Čemu smo sezidali hiše, postlali postelje, udomačili ogenj, čemu? Da smo se lahko prepustili najljubšima obredoma, in to sta navzlic morali še zmerom spanje in tisto, čemur pravimo ljubezen.«¹ V knjigi mu bralci sledimo najprej v oddaljena obdobja, nato v oddaljene kulture, pri tem pa se nam ni treba bati, da bi zaradi branja zaspali. Z obilico humorja, sočnih primerov in zanimivih navad, ki jih najde v različnih obdobjih in na različnih kontinentih, nas vodi do trenutka, ko se moramo naposled tudi mi vrniti v svoje spalnice in tako poskrbeti za nadaljevanje speče človeške zgodovine.

¹ Pascal Dibie, *Etnologija spalnice*, Ljubljana 1999, str. 274.

Vsebinsko se knjiga deli na dva dela: na *vertikalo* in na *horizontalo*. V prvem, vertikalnem delu nas avtor popelje skozi evropsko zgodovino spalnic ter ležišč, od prazgodovine do danes, in je zato še posebej zanimiv oziroma uporaben za zgodovinarje. V drugem, horizontalnem delu pa s pomočjo zapisov in poročil o spalnicah s celega sveta predvsem širi naša obzorja.

Neandertalec, ki so ga našli ležečega na postelji iz cvetja v Šanidarju v Iraku, je na primer prvi, ki nam je zapustil ganljivo pričevanje o svoji smrtni postelji in nam tako dal dokaze o skrbi tedanjih ljudi za počitek, četudi večni. Najdišče Pincavent v departmaju Seine-et-Marne pa je edini dokaz o bivališčih iz poznega mlajšega paleolitika na prostem. Od naših prvih ležišč se nato sprehodimo po spalnicah antičnih civilizacij oz. posteljnih civilizacij, kot jim pravi avtor. Egipčani, pri katerih je bila postelja ena od najpomembnejših kosov pohištva, so postelje postavili tudi v hiše večnega počitka. V Tutankamonovi grobnici so odkrili na primer slavnostne postelje okrašene s hišnimi bogovi in s slonokoščeniimi, ebenovinastimi in zlatimi vložki. Od Egipčanov so si posteljo sposodili Hebrejci. Salomonova postelja je bila nosilnica iz libanonskega lesa s srebrnimi stebri, zlatim naslonjalom in škrlatnim sedežem. Grki so mrtve s posteljo vred odnesli na pokopališče, kjer so truplo zagreblili ali zažgali na grmadi. Največ o njihovih posteljah izvemo v Aristofanovi *Lizistrati*. Od vseh antičnih civilizacij pa so posteljno kulturo najbolj gojili prav Rimljani, ki so na postelji spali, brali, pisali, jedli in sprejemali. Najštevilnejše so bile postelje za enega *lectuli* in postelje za tri *triclinium*, ki so bile namenjene predvsem za obedovanje. Navado obedovanja leže so Rimljani podedovali od Grkov. Ko so začeli posnemati bogate bolnike, ki so jih v posteljah od hiše do hiše prenašali sužnji, so se postelje preselile tudi na ulice cesarskega Rima. V posteljah ali raje nosilnicah so matrone ali njihovi možje odhajali na obiske, med potjo pa so brali ali pisali. Lahko bi rekli, da so se rodili v postelji, živeli v postelji in tudi umrli v postelji. Iz antike nas avtor popelje v prehodno obdobje, ki je z zlitjem civiliziranega in barbarskega pripeljalo prek merovinške in karolinške dobe v srednji vek. Pri tem omenja važnost sobarske službe, ki se je skozi čas veliko spreminjala. Sprva je bil sobar zgolj navaden služabnik, ki je skrbel za kraljevsko spalnico. Ker pa je živel v vladarjevi bližini, je postajal vse pomembnejši in začel se je ukvarjati z arhivi ter kraljevsko zakladnico. Taka služba je v 13. stoletju postala častna in zanjo so se potegovala najimenitnejše družine. Eginhard, biograf in pisec *Življenja Karla Velikega*, poudarja, da so bile bogato okrašene postelje in dragocene tkanine, značilne za karolinško obdobje, del podedovanega udobja iz galsko-rimskega časa. Tako udobje je bilo pridržano samo za kralje in veljake, saj je večina prebivalstva spala na s slamo pokritih tleh. Skupaj so tako spali starši, strici, tete, bratrance, sestrčne, otroci, sužnji in služabniki. Proti temu se je borila krščanska miselnost, ki ni prenesla nagev v isti postelji in je zato svojo vero najprej usmerila v zasebno življenje množic, v njihove spalnice. Tlačan pa je moral vstop v svojo spalnico poleg duhovniku dovoliti tudi zemljiškemu gospodu. Pravica do prve noči je bila pravica, ki si jo je vzel zemljiški gospod tako, da je na svatbeni večer simbolno položil nogo v nevestino posteljo in včasih prespal prvo noč v njej. Gospod je sicer spal v gradu na vrhu *dominiuma* ali *donžona*. V tem vrhnjem zasebnem nadstropju so bile ena ali več spalnic za zemljiškega gospoda, njegovo ženo ter otroke in goste. Poleg ozkih ležišč so uporabljali tudi neznansko velike postelje, ki so merile skoraj 12 kvadratnih metrov. Posteljno ogrodje je bilo toliko privzdignjeno, da so spodaj lahko potisnili scalnik, nizek pograd na lesenih koleščkih in še nizko ležišče, na katerem je spal hlapec. Z avtorjem se nato preselimo v čas humanizma in renesanse, v »čas občutij«. Po Evropi je pustošila črna kuga, ki je drastično zmanjšala število prebivalstva in tako vplivala na način življenja in razmišljanja takratnih ljudi. Dobrine tega sveta je bilo treba pri priči vzeti in jih zaužiti tukaj in zdaj. Spalnice najbogatejših so se počasi polnile in postale središče življenja. Postale so edini zares udoben kotiček v hiši, ki so ga uporabljali tudi čez dan. V njih so delali, molili, brali, sprejemali in spali. Postelje so iz kota, kjer so stale prej sredi množice skrinj, preselili na sredino spalnice. Velike skupne postelje (pri bogatih) so se umaknile enojnim posteljam. Spalnice so kitili z rumenim plišem, živo rdečim sandalom, modrim žametom, živo rdečo svilo in zelenim satenom. Po tleh in po stenah so razstavili kosmatene preproge. Kuga je v bolnišnice prinesla samo reveže. Meščani in bogati so rajši ostali doma v zaupnosti svojega doma, kjer so obležali v svoji postelji, tam trpeli, bili smrtni boj in naposled umrli. Spalnice dvorne družbe starega režima predstavljajo, kot pravi avtor, pomembno zgodovinsko stopnico pri razumevanju razvoja naše današnje spalnice. Za dvorjane, ki so bili ponavadi lastniki večjih podeželskih bivališč, je bilo najpomembnejše predstavljati hišo pred drugimi. Spalnici gospodarja in gospodarice sta tako domovali v dveh »zasebnih stanovanjih«, ki sta si stali nasproti, vendar daleč narazen, ločeni z dvoriščem. Pred spalnico so bile predsobe pa tudi »paradna spalnica«. Slednja je bila namenjena za obisk oz. sprejem uradnih obiskovalcev. V času Ludvika

XIV. je bila na primer postelja sad tapetniškega mojstrstva. Stala je na štirih stebrih in bila prekrita z ravno streho; če je bila prekrita s kupolo, se je imenovala *cesarska*, če je bila obešena, so ji rekli *vojvodinska* ali *šotorska*, če je imela navidezna vrata, pa je bila *angelska*. Vse postelje so imele zavese in so bile na vrhu okrašene s perjanicami ali krogli iz blaga. O razkošju svojega imetnika je nadalje pričala še raznovrstna posteljina. V 16. stoletju so se že pojavili zametki skrbi za higieno. Med posteljno perilo sta prišli nočna srajca in nočna čepica. Vse pogostejše menjavanje le-teh je pripomoglo k izboljšanju higiene, saj so takrat menili, da si se z menjavo srajce tudi očistil. V preprostejših spalnicah so bile nepogrešljive nočne posode, v premožnejših slojih pa od 17. stoletja naprej stoli z luknjo, ki so jih ponekod kasneje zamenjala »angleška stranišča«. Konec 18. in začetek 19. stoletja se je skrb za higieno še povečala. Arhitekti so se ukvarjali z mislijo, kako pregnati iz hiš trohnobo in vanje dobiti svež zrak. Največji naročniki so bili meščani, ki so svoje spalnice preselili v prvo nadstropje sredi drugih sob, od katerih so se ločile le po pohištvu. To naenkrat ni bilo več znamenje bogastva, ampak zbirka uporabnih predmetov. Znebili so se velikih omar in predalnikov v sobah ter perja, blazin in pernec v posteljah. Postelje so bile sedaj premične, iz železnega ogrodja in z mrežastim dnom. Nad meščani, ki so živeli »spodaj«, so v »6. nadstropju« živeli revnejši sloji, pri katerih so zaradi nečistoče še vedno razsajale razne pljučne bolezni, jetika, bledikavost itn. V priročnikih o higieni tistega časa se vidi, da so prav povsod razsajale uši, bolhe in stenice, tako da so bili priročniki polni zanimivih nasvetov, kako se jih znebiti. Prebujanje na deželi je bilo odvisno predvsem od letnih časov, sončnih vzhodov in zahodov ter ptičjega petja, v mestu pa si je prebivalec že v začetku 15. stoletja omislil budilko. Čas je na ta način dobil novo veljavo.

S to mislijo je Pascal Dibie zaključil prvo veliko poglavje, bralec pa se tako lahko pripravi na *horizontalno* proučevanje sodobne družbe in njenih spalnic. Že takoj na začetku Pascal upravičeno toži, ko pravi: »Čemu smo se gnali za zakonom, družino, zaupnostjo, ko smo pa danes nagnjeni, stlačeni in ponižani v betonskih kletkah!«² Sodobna družba je namreč standardizirala vse, kar je povezano s človekom, tudi spalnico. Če je bila v 50-ih idealno velika spalnica 9 kvadratnih metrov, se je spalni prostor 30 let kasneje skrčil na 3,7 kvadratnih metrov. Če si sodobni »civilizirani« človek želi trdno žimnico in široko, nizko, zdravo in zračno posteljo, nas Dibie za primerjavo popelje tudi v spalnice ameriških Indijancev, Afričanov, Laponcev, Eskimov, Indijcev in drugih. Severnoameriški Indijanci na primer spijo v okroglem tipiju, v krogu okoli vira toplote na posteljah iz povezanih debel in živalskih kož, in sicer vzporedno s steno ali pa drug ob drugem z glavo ob nogah, da privarčujejo prostor. Za Afričane postelja ni nujna. Najprej poskrbijo za orodje, orožje in posodo. Tako največkrat spijo na koži, ki so jo razgrmejo čez rogoznicco ali nastlano listje ali lubje. Drugače so med Afričani najbolj razširjene postelje na kolih, ki jih čez dan uporabljajo za odlaganje skled s hrano. Na Laponskem spijo na tleh v krogu okoli kolibe na lisičjih kožah, ki jih razgrmejo čez posebno vrsto vej, pokrijejo pa se z odejami ali z losovimi kožami. Eskimi, ki pozimi spijo neprimerno več kot poleti, spijo v igluju na preprogi iz vejevja, podloženi s senom in prekriti s tjunovimi kožami. Pri tropskih Indijancih se spi v visečih mrežah imenovanih *hamakas*, s katerimi ponekod simbolno zaznamujejo poroko, ob smrti pa vanj zavijejo truplo. V velikih indijanskih skupnih hišah visijo viseče mreže različno visoko, kar kaže na to, da tam vsaka raven, v navpični ali vodoravni smeri, priča o starosti, spolu in družinskih povezavah. Spodaj, na primer, spijo ženske, nad njimi moški, nad njimi otroci in pod streho na vrhu mladi samski moški. V Indiji vroče noči preženejo svoje prebivalce s prenosljivo posteljo vred iz hiše na pločnik ali pod vznožje dreves. Postelja je pri njih iz lesa na štirih nogah. Dno izdelajo iz bombaža ali trstičja. V posteljah smejo hindujci spati, ne smejo pa se v njej, tako kot so to nekoč počeli Rimljani, roditi, ljubiti in umreti. Za to je namreč potreben stik z zemljo. Na Kitajskem je vsaka stvar v hiši, vsaj na deželi, dobro premišljena in v skladu z geomantiko, s pomočjo katere ugotavljajo skrivno ureditev kraja in vpliv naravnih elementov vetra in vode. Spalnica je ponavadi na koncu stavbe. Nudi le malo udobja, saj je pozimi mrzla, poleti pa slabo prezračena in ves čas temačna. Seveda pa se je vse to spremenilo z revolucijo na Kitajskem, ko so bivalni standardi določili, da so človeku v mestu trije kvadratni metri dovolj. Na Japonskem je ponekod spalnica še danes spalnica samo zaradi tako ali drugače razporejenih predelnih sten iz papirja in zaradi zelo omejene količine pohištva.

Toliko torej o speči človeški zgodovini, o modnih posebnostih spalnega perila, o drugačnih spalnih navadah zaradi socialnih razlik ali razlik v spolu, o skrbi za higieno v postelji, o spalničnem pohištvu,

² Prav tam, str. 178.

njegovi namembnosti in estetskih vrednotah, o vsem, kar nam niti na misel ne pride, ko se zvečer udobno namestimo v svojo posteljo in utrujeno zdrknemo v spanec.

Seveda pa ne moremo mimo spremne besede, v kateri nam dr. Andrej Studen približa kulturo spanja na Slovenskem v 19. in 20. stoletju. V njej se osredotoči predvsem na socialno neenakost razmer, v kateri so spali Slovenci v preteklosti. Zaradi tega je ta knjiga za nas še toliko bolj privlačna.

Maja Gombač

Peter Schubert, **Piava 1918 : Zadnja bitka avstro-ogrske monarhije**. Prev. Tone Perčič. Celovec, Ljubljana, Dunaj : Mohorjeva, 2001. 163 strani.

Mohorjeva družba iz Celovca je v zadnjih letih predstavila vrsto del, ki se ukvarjajo z zgodovino 1. svetovne vojne. Pred nekaj meseci so tako poleg druge, dopolnjene izdaje *Plavega križa*, hišnega avtorja Vasje Klavore, predstavili dopolnjeni prevod dela avstrijskega založnika in publicista Petra Schuberta, *Piava 1918*.

Knjiga opisuje boje med avstroogorskimi in zavezniškimi četami, ki so na Piavi potekali v zadnjem letu vojne. V uvodnem poglavju avtor opiše 12. soško bitko, ki je prinesla nepričakovano katastrofo italijanske armade in njen umik za reko Piavo. Osrednji del knjige je namenjen popisu zadnje avstrijske ofenzive, ki se je začela junija 1918. Po začetnih uspehih – avstroogrske čete so na zahodnem bregu Piave vzpostavile nekaj mostišč – je bilo poveljstvo prisiljeno ukazati umik na izhodiščne položaje. Napad, ki naj bi izločil Italijo iz vojne, se je tako pridružil drugim grandioznim avstrijskim ofenzivam, ki so se praviloma končevale z neuspehi in velikimi izgubami ljudi ter materiala. Vsega tega si monarhija sredi leta 1918, ko je izčrpala svoje zadnje rezerve vojakov, hrane in opreme, še zdaleč ni mogla privoščiti.

Po neuspelem napadu so avstroogrski poveljniki v naslednjih mesecih lahko le še spremljali krepitev italijanskih, francoskih in britanskih čet na drugem bregu reke in upali, da bodo lahko odbili neizogibni napad. Zasedena Benečija je bila namreč pomemben adut, ki bi ga diplomacija lahko izigrala v prihajajočih mirovnih pogajanjih. Tudi zato so bili Italijani odločeni, da v protinapadu porazijo nasprotnika in mu odvzamejo zadnje upanje za dostojen mir. Četrto poglavje opisuje prav oktobrsko zavezniško ofenzivo čez reko in dokončni zlom avstrijskih čet. Sestradane in razcapane enote, ki jim je primanjkovalo tudi opreme in oborožitve in ki so iz zaledja dobivale novice o razpadanju države, so se premočnim napadalcem upirale le v začetku, pozneje pa se je nameravani umik za Tilment spremenil v razpad armade in veliki triumf zaveznikov. Zadnje poglavje je bolj turistične narave, saj opisuje vrsto poti po bojiščih na Piavi. Na koncu knjige so še seznam literature in virov ter krajevno in imensko kazalo.

Schubertovo zgodovino bojev na Piavi bi lahko uvrstili v vojaškozgodovinski žanr, ki mu v angleščini rečemo *battle piece*. Gre za pripoved, ki se osredotoča na opis premikov in spopadov enot; te se po bojišču gibljejo kot po veliki šahovnici, ne da bi bralec izvedel, kako so to storile in kaj so pri tem počeli vojaki, bolničarji, tovarne živali ali civilisti, ki so bili v bližini. Ob branju se vojna zdi nekako neživljenjska, čista in elegantna. Toda vse od knjige angleškega zgodovinarja Johna Keegana *The Face of Battle* vemo, da je mogoče bitko prikazati tudi drugače, tako rekoč iz jarka, štabnega šotora ali zaledne železniške postaje. Nova vojaška zgodovina je prinesla inovativen, bolj totalen pogled na bojišče in zdi se, da je ta bliže resnici. Podoba vojne, ki jo ponuja, je namreč živa, umazana in krvava – skratka trirazsežna. Povezana je z ranami, znojem, utrujenostjo in seveda z ubijanjem. Od objave zadnje knjige angleške zgodovinarke Joanne Bourke (*An Intimate History of Killing*, 1999) ima v novi vojaški zgodovini svoje mesto celo užitek pri bojevanju in ubijanju.

V knjigi *Piava 1918* vsega tega ni, težijo jo prav vse slabosti tradicionalnega vojaškega zgodovino-pisja. V njej najdemo le malo informacij o tako pomembnih stvareh, kot so oskrba enot, njihovo številčno stanje, njihova oprema ali fizična pripravljenost sestradanih vojakov. Skopo so predstavljeni motivi za posamezne operacije in njihovo načrtovanje, le malo izvemo o načinih bojevanja. Prav tako pogrešamo natančnejšo predstavitev nasprotnika, torej zlasti italijanskih pa tudi francoskih in britanskih enot. Seveda mrtvih in ranjenih v takšnem opisu prav tako ni.